

СИСТЕМА ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ ТА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Школи та університети часто стають об'єктами атак під час війни росії з Україною. Заклади освіти страждають як від артилерійських обстрілів чи бомбардувань окремих районів, так і від спрямованих ударів крилатими та балістичними ракетами. Школярі та студенти- найвразливіша ланка суспільства, адже саме на неї давить російська влада у ході війни проти України. Зокрема, і в сфері освіти. Проблема освіти під час воєнного стану в Україні- одна з найактуальніших проблем сьогодення. Проблем безліч: повітряні тривоги, які зривають навчальний процес, небезпека очного навчання для прифронтових зон, а також система освіти на окупованих територіях- те, як її змінюють, вносять російську мову, пропаганду у шкільну та студентську програму та те, як школярів та студентів змушують підтримувати путінський режим.

Починаючи з 24 лютого 2022 року дитсадки, школи і заклади вищої освіти стали одними з численних жертв проросійського режиму. На даний момент під вимушеною окупацією налічується 1,6 мільйона дітей, з яких 615 тисяч- школярі. [1] Вже на наступний день, 25 лютого 2022 року українські школи зупинили свою діяльність на два тижні, виключаючи формат і дистанційного навчання теж. Вторгнення відчувлось не тільки на системі освіти, але і на будівлях навчальних закладів.

У тимчасово окупованому Маріуполі протягом перших двох тижнів масово обстрілювались навчальні заклади. Згідно з даними Харківської правозахисної групи, під час російського наступу на Маріуполь постраждала майже кожна школа у місті, що складає принаймні 83% шкіл міста. [1] За даними Департаменту освіти Маріупольської міської ради, станом на 2021 рік у місті функціонували 63 школи. У базі даних воєнних злочинів Т4Р налічується 52 епізоди, де безпосередньо зафіксовано руйнування шкільних закладів освіти. Станом на квітень 2023 року налічується знищення 54 шкіл, з яких 8- повністю зруйновані, 19- мають критичні пошкодження. Це і 32-а школа у Приморському районі, від якої залишилися тільки залишки, і 30-а школа у Кальміуському районі, яку окупанти зруйнували остаточно. На даний час на місці шкіл знаходиться пустир і каміння. [2]

Російські окупаційна влада в Україні та федеральна влада, зокрема міністр просвіти росії та інші високопосадовці, вживають дії для витіснення української мови та навчальної програми і нав'язування російської системи освіти та російської мови викладання в українських навчальних закладах. Такі дії порушують

норми права збройних конфліктів, які забороняють державі-окупанту вносити необґрунтовані зміни до законів, що діють на окупованій території, зокрема, до Закону України «Про освіту» від 2017 року. [3]

Українські діти на окупованих територіях знаходяться під впливом антиукраїнської пропаганди кремля. В межах навчальної програми вони також змушені проходити військовий вишкіл. Для навчання за російською освітньою програмою використовують підручники з історії, які виправдовують російське вторгнення та зображують сучасну Україну як «неонацистську державу». За цією програмою суворо обмежено викладання українською мовою, також вона порушує право українських дітей на освіту, яка виховує повагу до «власної культурної самобутності, мови і цінностей» та «національних цінностей» країни походження дитини.[4, стаття 29]. Окрім того, нав'язувана росією освіта російською мовою на окупованих територіях України порушує міжнародні стандарти прав людини, зокрема заборону пропаганди війни, право дитини здобувати освіту рідною мовою та право батьків мати вибір щодо освіти своїх дітей. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні повідомляє, що представники російської влади вимагають від середніх шкіл на окупованих територіях України надавати імена учнів віком від 18 років, яких російська влада вважає придатними для призову в російські збройні сили. [5] Також в закладах освіти відбувається булінг за проукраїнську позицію. В окупованому Мелітополі про-російські силовики покарали учня, який розмовляв у школі українською мовою — натягнули йому на голову мішок, відвезли за кілька десятків кілометрів в інший район та кинули напризволяще. Він був змушений повертатися додому сам. Окупаційна влада погрожувала батькам штрафами, позбавленням батьківських прав та арештом, якщо вони не віддадуть своїх дітей до «російських» шкіл або якщо їхні діти навчаються за українською програмою дистанційно. Відомо, що через це деякі батьки були змушені переховувати своїх дітей. [5] Вчителі та батьки розповідали, що в самих русифікованих навчальних закладах було дуже мало уроків і годин викладання, не вистачало персоналу, а також часто не було електропостачання, а окупанти використовували приміщення школи як місце для переховування. За даними українських громадських організацій, які опікуються питаннями освіти, деякі українські діти з територій, окупованих росією від початку її вторгнення в Україну у 2014 році, навчалися тільки за російською програмою і потребуватимуть додаткової підтримки для інтеграції та успішного навчання в українській системі освіти. [5] У Харківській області близько 15,000 з 80,000 вчителів регіону перебували під окупацією з березня по вересень 2022 року. Щоб примусити українських вчителів працювати або передавати особові справи учнів та інші дані про заклади освіти, окупаційна влада застосовувала щодо них примусові заходи, побиття та катування електрошоком, затримувала їх та жорстоко з ними поводитися. Окупаційна влада продовжує чинити тиск на українських вчителів та батьків в інших населених пунктах. [5]

Варто зазначити, що Міністерство освіти і науки активно працює над допомогою дітям, школярам і студентам та, не зважаючи на окупацію, продовжують

забезпечувати їх правом на навчання, яке закріплене ст. 53 Конституції України. [8] Зокрема, з 1 вересня 2025 року учні з тимчасово окупованих територій зможуть навчатися дистанційно або перейти на педагогічний патронаж. Такі форми навчання пропонуються Міністерством освіти і науки в межах комплексної політики “Школа офлайн”.

Якщо коротко, педагогічний патронаж- це індивідуальні уроки з вчителями за гнучким розкладом та з певною кількістю годин на тиждень:

- початкова школа- 5 годин на тиждень;
- середня школа- 8 годин на тиждень;
- старша школа- 12 годин на тиждень.

Але, на жаль, через ще не відпрацьовану практику системи є велика кількість питань, які потребують уточнень і допрацювань. До прикладу, чи потрібно для цієї системи навчання змінювати навчальну програму та як саме розподіляти години педагогічного патронажу між учнями і вчителями, та чи взагалі можливо буде школам на тимчасово окупованих територіях зберегти дистанційне навчання. [9] Ця система навчання є цінною та необхідною, адже учні, які залишились на тимчасово окупованих територіях, змушені відвідувати захоплені окупантами школи та навчатись за російськими шкільними програмами, вбираючи в себе пропаганду. Для безпеки і викладачів, і учнів, ті виходять на зв'язок з виключеними камерами та під іншими нікнеймами, які відомі тільки вчителю. [9]

Продовжуючи тему руйнувань навчальних закладів, варто зазначити, що жертвою руйнувань 27 лютого 2022 року став і 134 ліцей у м. Харків, біля якої велись активні бої. Зараз ліцей продовжує активну діяльність у онлайн форматі. Знищення закладів середньої і вищої освіти відбувалось не тільки росіянами. До прикладу, 28 лютого 2022 року в м. Харків було спалено 134 школу диверсантом, особу якого не було встановлено і він не відповідав ні на жодне з запитань очевидців, які його затримали. [10]

Також руйнувань зазнали 126 закладів освіти в Житомирській області. Серед них- 32 заклади дошкільної освіти, 67- загальної середньої освіти, з яких 66- пошкоджено і 1- зруйновано, 9 закладів професійної освіти, 4 заклади позашкільної освіти, 9 закладів фахової передвищої освіти і 5 закладів вищої освіти. На щастя, впродовж 2022-2024 років було відновлено 125 закладів освіти. [6]

Руйнуються і заклади вищої освіти у областях які, здавалося б, є безпечними і далеко від фронту. До прикладу, 22 червня 2024 року постраждав корпус №1 Університету нафти і газу у м. Івано-Франківськ, який уже відновлений і 20 вересня 2024 року там було проведено першу лекцію. Жервою став і Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка і гуртожиток Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка 3 листопада 2024 року, але вже через місяць вони відновили свою діяльність.

Освіта страждає не тільки у напрямку руйнувань будівель. Зокрема, відбуваються стабільні мінування навчальних закладів, які супроводжуються

надсиленням погроз на електронні адреси органів місцевого самоврядування. Жертвами стають і школярі, і студенти. Повітряні тривоги, через які зривається навчальний процес і це створює багато проблем і дискомфорту для українців.

Отже, система освіти на тимчасово окупованій території та на території України в час російсько-української війни зазнає значних змін та викликів. На тимчасово окупованих територіях російська влада намагається нав'язати свою систему освіти, на території України, яка знаходиться під контролем української влади, багато шкіл були зруйновані або пошкоджені, а багато учнів та вчителів були змушені покинути свої домівки. Незважаючи на це, українська влада робить все можливе для забезпечення продовження навчання, зокрема шляхом організації дистанційного навчання та відновлення роботи шкіл на безпечних територіях. У майбутньому, після закінчення війни, система освіти в Україні повинна буде подолати наслідки війни та забезпечити рівні можливості для всіх учнів, незалежно від того, де вони знаходяться зараз.

1. *Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. Під час російського наступу на Маріуполь постраждала майже кожна школа у місті: Дослідження ХПГ.* URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhneniya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>
2. *Степурок Н. Окупанти знищили в Маріуполі 54 школи, 8 з них повністю зруйновано-міськрада.* 08.04.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/okkupanty-unichtozhili-v-mariupole-54-shkoly-8-iz-polnostyu-razrusheny-gorsovet-12210825.html>
3. *Закон України «Про освіту» від 2017 року.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. *Конвенція про права дитини.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. *Навчання в окупації. Примусова русифікація системи освіти на окупованих територіях України. Human rights watch.* URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/06/20/388318>
6. *Суспільне Житомир. На Житомирщині 126 закладів освіти зазнали руйнувань від російських ударів. 3 лютого 2024.* URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/939739-na-zitomirsin-126-zakladiv-osviti-zaznali-rujnuvan-vid-rosijskih-udariv/>
7. *Бриф за результатами дослідження. Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення. Київ, 2024.* URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhneniya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>
8. *Конституція України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text9>
9. *Лиховид І. Як навчаються українські учні в тимчасовій окупації та яких змін потребує освіта дітей на ТОТ. Нова Українська Школа. Смарт Освіта. 3 вересня 2024.* URL: <https://nus.org.ua/2024/09/03/yak-navchayutsya-ukrayinski->

uchni-v-tymchasovij-okupatsiyi-ta-yakyh-zmin-potrebuye-navchannya-ditej-na-tot/

10. Телеграм канал «Україна 24/7- новини». URL: https://t.me/ukraina_novosti

Пашковська Ю. О. Система освіти на тимчасово окупованій території та на території України в час російсько-української війни.

Стаття досліджує катастрофічний вплив російсько-української війни на освітню систему України. Детально аналізуються руйнування навчальних закладів різного рівня – від шкіл до університетів – внаслідок артилерійських обстрілів та ракетних ударів, з акцентом на прикладах Маріуполя, Харкова та Житомирської області.

Особливу увагу приділено ситуації на тимчасово окупованих територіях. Розглядається системна політика російської окупаційної влади, спрямована на витіснення української мови та нав'язування російських освітніх програм, що суперечить нормам міжнародного права. Описуються методи ідеологічного впливу на дітей через навчальні матеріали, військовий вишкіл та обмеження викладання українською мовою. Наводяться факти примусу до навчання за російською програмою, булінгу за проукраїнську позицію та тиску на батьків і вчителів, включаючи погрози, штрафи та затримання.

Стаття також аналізує виклики функціонування освітньої системи на підконтрольній Україні території, зокрема регулярні повітряні тривоги та питання безпеки очного навчання. Висвітлюються зусилля Міністерства освіти і науки України щодо підтримки освітнього процесу, включаючи запровадження дистанційного навчання та педагогічного патронажу для учнів з окупованих територій. Зазначаються існуючі питання та необхідність доопрацювання цієї системи.

Окремо згадано випадки руйнувань закладів вищої освіти навіть у відносно безпечних регіонах. Підкреслюється проблема мінувань навчальних закладів та їхній вплив на навчальний процес.

У підсумку констатується значна деформація освітньої системи України внаслідок війни. Наголошується на необхідності подолання наслідків агресії та забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх українських дітей після завершення воєнних дій.

Ключові слова: російсько-українська війна, система освіти, руйнування шкіл, пропаганда, булінг, дистанційне навчання, окуповані території, неокуповані території, війна в Україні, діти, школярі, студенти.

Pashkovska J.O. Education System in the Temporarily Occupied Territory and in the Territory of Ukraine during the Russian-Ukrainian War.

The article explores the catastrophic impact of the Russian-Ukrainian war on Ukraine's educational system. It analyzes in detail the destruction of educational institutions of various levels - from schools to universities - as a result of artillery shelling and rocket attacks, with a focus on the examples of Mariupol, Kharkiv and Zhytomyr region.

Particular attention is paid to the situation in the temporarily occupied territories. The author examines the systemic policy of the Russian occupation authorities aimed at displacing the Ukrainian language and imposing Russian educational programs, which contradicts international law. The author describes methods of ideological influence on children through educational materials, military training and restrictions on teaching in the Ukrainian language. The report cites cases of coercion to study according to the Russian curriculum, bullying for

pro-Ukrainian positions, and pressure on parents and teachers, including threats, fines, and detention.

The article also analyzes the challenges of the educational system in the government-controlled areas, including regular air raids and the security of face-to-face education. The article highlights the efforts of the Ministry of Education and Science of Ukraine to support the educational process, including the introduction of distance learning and pedagogical patronage for students from the occupied territories. Existing issues and the need to improve this system are noted.

Cases of destruction of higher education institutions, even in relatively safe regions, are mentioned separately. The problem of mining of educational institutions and their impact on the educational process is emphasized.

The article concludes by stating that the educational system of Ukraine has been significantly deformed by the war. The author emphasizes the need to overcome the consequences of aggression and ensure equal access to quality education for all Ukrainian children after the end of hostilities.

Keywords: Russian-Ukrainian war, education system, destruction of schools, propaganda, bullying, distance learning, occupied territories, non-occupied territories, war in Ukraine, children, schoolchildren, students.